

В. О. Романенко,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства*

МОВНА ОСОБИСТІТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ «РАДЯНСЬКА ЖІНКА»)

У статті розкриваються стереотипи, властиві образу «радянської жінки», на матеріалі текстів жіночого періодичного видання «Радянська жінка», яке втілило не тільки офіційну ідеологію, а й мову минулої епохи. Була зроблена спроба довести, що українська жінка радянського періоду як мовна особистість виступає типовим представником лінгвокультурної спільноти радянської України, зразком певної ментальності, але при цьому є регіональним варіантом «радянської жінки» з певним набором стереотипів «ідеальної жінки», які виділені в даній статті за матеріалами україномовного журналу «Радянська жінка».

Ключові слова: мовна особистість, андроцентризм, офіційна ідеологія, ідеальна жінка.

Одне з центральних місць у сучасній гуманітарній науці і, зокрема, в лінгвістиці посідає теорія мовної особистості, в якій особливості індивідуума описуються в нерозривному зв'язку з її мовними характеристиками. Увага дослідників акцентується на тому, що людина виступає не лише носієм мови, а і її творцем. Все вищесказане дає змогу говорити про антропоцентричність і міждисциплінарність поняття «мовна особистість».

В даний час теорія мовної особистості перебуває під пильною увагою лінгвістів, а також істориків, етнологів, літературознавців, соціологів, політологів, філософів. Гуманітарії зацікавлені в комплексному вивченні проблеми, бо це поняття посідає центральне місце в людському суспільстві, що доводять слова Ю. Караулова: «... мовна особистість – ось та наскрізна ідея, яка, як показує досвід її аналізу й опису, пронизує і всі аспекти мови, і одночасно руйнує кордони між дисциплінами, що вивчають людину, оскільки не можна вивчати людину поза її мовою» [4, с. 23]. І. Зикова визначає особистість як «продукт суспільного розвитку і результат включення індивідів у систему соціальних відносин за допомогою активної діяльності і (неодмінно) спілкування», яке дає можливість кожному бути «самодостатнім і повноправним членом глобальної людської спільноти, а також самовизначатися». *Слово*, у свою чергу, сприяє набуттю особистістю особливого статусу, тобто статусу словесної (або мовної) особистості [2, с. 312]. Отже, можна стверджувати, що мовна особистість – це поглиблення, розвиток, насичення додатковим змістом поняття «особистість» узагалі.

Актуальність дослідження цього питання пов'язана з дискусійністю проблеми, а також із безліччю різних кутів зору на власне поняття «мовна особистість». Термін *мовна особистість* належить В. Виноградову, і його теорія надалі одержала широкий розвиток у роботах багатьох вчених. У лінгвістиці під мовною особистістю розуміється будь-який носій мови, який породжує тексти, використовуючи наявні в мові засоби з метою вербалізації своїх узагальнених уявлень про навколишній світ (включаючи і людину в ньому), а також для досягнення конкретних прагматичних цілей.

Існує й інше розуміння терміну. Мовна особистість – це сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що використовує мову як засіб спілкування (*особистість комунікативна*; про це докладніше див. у роботах С. Сухих, В. Зеленської та ін.). Мовна особистість – це закріплений, переважно в лексичній системі, базовий національно-культурний прототип носія певної мови, свого роду, за висловом І. Зиковою, «семантичний фоторобот», що складається на основі світоглядних установок, ціннісних пріоритетів і поведінкових реакцій, відображених у словнику (іншими словами, це так звана *особистість словникова, етносемантична*; яка описана в роботах В. Карасика, С. Воркачева та багатьох інших). Також мовна особистість – це людина як носій мови з урахуванням її здатності до мовленнєвої діяльності, тобто як комплекс психофізіологічних властивостей індивіда, що дозволяє йому виробляти і сприймати мовні твори (*особистість мовна*; термін використовується в роботах Г. Богина) [2, с. 313].

У статтях періодичного видання «Радянська жінка» особливим типом мовної особистості є українська радянська жінка. Цей журнал послідовно демонструє узагальнене уявлення про ідеальну жінку, яка обов'язково повинна була втілювати в собі образ не тільки ідеальної дружини, господині, матері, але і передовика виробництва, трудівниці - будівника комунізму, спортсменки і обов'язково особистості з активною життєвою позицією.

Набуваючи значних прав, свобод та можливостей у політичній, освітній, економічній, культурній та інших сферах, жінка не переставала виконувати роль

матері, хранительки домашнього вогнища та господині, поступово вона перейняла на себе традиційно чоловічі обов'язки і стала так званою «супер-жінкою», яка, за О. Кісь, несе такий собі «*подвійний тягар*» [5, с. 15.].

Дослідниця М. Богачевська-Хом'як [1] дуже критично оцінює діяльність радянської влади у період 20-30-х рр. ХХ ст., наводить велику кількість прикладів недієвості законів, що були введені в даний період; критикує надання юридичної рівності жінкам, бо вона була лише приводом для виробничого закріпачення. Ця ж дослідниця зазначала, що жіноче питання в СРСР *не набуло суто феміністичного характеру*, воно залишалось питанням *суспільно-політичним*. Проголошення рівноправності стало для партії «важелем використання жінки, яка мала в інтересах нового суспільства поєднувати материнство з виробничою працею нарівні з чоловіками». Науковець називає цей тип жіночності «*новою радянською жінкою*» і підкреслює, що саме «*нова радянська жінка*» стала безликим елементом суспільного механізму, де українська жінка розглядалася як регіональний варіант радянської моделі. Отже, політика більшовиків щодо жінок мала дві мети: вивільнити жінку від обмежень минулого та зміцнити за її допомогою свою владу у суспільстві, можновладці вважали жіноцтво важливим фактором суспільних перетворень [1, с. 332–338]. У представленому дослідженні за мету ставимо розкриття стереотипів, що були властиві образу «*радянської жінки*», користуючись як текстами жіночого періодичного видання «*Радянська жінка*», так і заголовками статей у цьому журналі. Всі виокремлені стереотипи ми розглядаємо в таких групах: жінка у родині; жінка у суспільстві; зовнішні та внутрішні характеристики радянської жінки.

1. Жінка у родині

В цій групі виокремлюємо такі стереотипи: *жінка має бути доброю та вірною дружиною* (стаття «Просто хороша дружина») [11, с.22]; *жінка як вправна господиня* («У своєму домі – господарки») [10, с. 20], *дбайлива матір* («Материнська слава» [13, с. 1]; «Сім'я: кілька штрихів до портрета багатодітної родини» [9, с. 18]). Ілюстрацією вищезазначеного став етюд «*Мати*» Михайла Польового: «*Я знав свою матір як добру господарку. Все в її руках горіло – шилося і варилося, вишивалося-прибиралося, терлося і пеклося. А ще ж дріботіло й підстрибувало на пухкеньких ніжках з підтиканою льолею немовлятко-крикунятко. Материні руки малювали, скородили й сапали, носили мішки, копали криниці, садили дерева, будували хату. Нагодують, приберуть, обіймуть, приголублять. Недужим та старим вона, моя мати, жалібницею ставала... Хіба ж назвеш такі руки інакше, як святими?» [19, с. 28]. Очевидно, що на жінку традиційно покладалася повна відповідальність за дітей, чоловіка та сімейне благополуччя. Такою жінкою пишалися, прославляли, вважали взірцем.*

2. Жінка в суспільстві

Першим ідеальним зразком нової радянської жінки стала героїня, народжена у вирі революції та громадянської війни. Радянська героїня спочатку з'явилася на сторінках періодичних видань як медсестра, комісар армії, борець. Згодом, коли суспільство потребувало мобілізації усіх сил для відновлення економіки, зразковою стає невтомна жінка-робітниця. Зусиллями пропаганди формувався новий погляд на жіночу працю, утверджувалось уявлення, що жінка може бути «і добрим слюсарем, і токарем» [3, с. 210-211]. Наприклад, у статті «*Груповий портрет з Оксаною*» йдеться про старшу дочку Михайла Коцюбинського, яка безпосередньо брала участь у боротьбі за встановлення й утвердження влади більшовиків. Цікавим є опис жінки її чоловіком: «*Оксану я не назвав би красунею: риси обличчя неправильні, та й ніс аж ніяк не античний. ... Ні, не було в ній «класичної» жіночності, яка на той час неодмінно*

пов'язувалась в уяві з чимсь блідим, хворобливим і кволим. Яка вже там кволість! Все міцне: шия, плечі, уся постать міцно збудована. Зате талія – тростинка, тай й годі! Руки жсваві, поривчасті...» .

У цій групі виділяємо *стереотип жінки-робітниці*, який вербалізується в таких статтях: «*Її кандидатський стаж*» [6, с. 3]; «*Телефоністка*» [7, с. 9]; «*Хазяйки*» [14, с. 8]; «*Так щедро висвітлена доля*»: «... То тут, то там спалахують вогники червоних хустинок. Їх носять лише ті камвольниці, які досягли певних успіхів у соціалістичному змаганні, удостоєні щонайменше звання ударника комуністичної праці... » [15, с. 1-3]; «*Чи потрібні дояркам свята*»: «*Та, власне, ми вже й не доярки, а майстри машинного доїння, оператори*».

У статті під заголовком «*Коли обирає професія*» йдеться про нетипову для жінок професію: «*Вона – художник. Художник театральний. Як нині кажуть, сценограф. Щось є в цьому слові солідніше, ніж просто «художник, декоратор». Немов його спеціально придумали для Галини Бубнової. Дивовижна в неї професія. І чомусь переважно чоловіча. Історія радянського мистецтва майже не знає жінок-сценографів, які б за масштабами обдарування і зробленого стояли, припустимо, поряд з Риндіним чи Петрицьким...» [20, с.32]*.

3. Зовнішні та внутрішні характеристики жінки

Природність – головна характеристика краси радянської жінки, що є антиподом «західної» штучності [3]. Час від часу у жіночій періодиці з'являються статті про догляд за собою та можливості вдосконалення власного тіла за допомогою косметичних засобів («*Будьте красиві в свята і будні*» [12, с. 30] (стаття присвячена питанню зачісок і моди). Не останню роль у таких процесах зіграв вплив реклами на сторінках жіночих видань: крем та пудра, фарби для волосся активно пропагувалися як необхідні речі для підтримання молодого та здорового вигляду. Зміна у ставленні до декоративної косметики у першій третині ХХ ст. є ключовим моментом у визначенні канонів жіночої краси. Це було значною мірою пов'язано з процесами емансипації, коли у працюючої жінки з'явилися власні гроші на догляд за собою та бажання самопрезентації у суспільстві. Стає важливим розуміння того, що зовнішність можна змінювати та вдосконалювати. На допомогу жінці в догляді за собою з'являються спеціальні косметичні кабінети, а в періодичних виданнях все частіше друкують рецепти домашніх косметичних засобів. Таку переорієнтацію з природності на штучність підтримували не всі.

Фізична культура теж повільно ставала складовою образу «радянської жінки». Спорт був однією зі сфер емансипації жіноцтва, оскільки раніше вважався виключно чоловічою прерогативою. Зі сторінок преси 20–30-х років нерідко лунає заклик залучення жіноцтва до спорту, ідеалізується образ фізкультурниці – жінки міцної, з атлетичною будовою тіла. Таким чином радянська влада намагалася докорінно змінити спосіб життя населення та витіснити його шкідливі звички. Така «маскулінізація» канонів жіночої краси була частково спричинена впливом Західної Європи, де був на той час поширений юнацький тип жінки «*a la garçon*». Проте, якщо в західних країнах такий тип жінки був представлений юнацькими рисами фігури, короткою стрижкою та запозиченням елементів чоловічого костюму, то у Радянському Союзі маскулінізований тип жінки був представлений образом жінки в уніформі, робітниці, спортсменки-фізкультурниці. Спортивні заняття сприяли зміні уявлення про жінок як про представниць «слабкої» статі, формували товариське ставлення до жінок та партнерські стосунки між статями [3].

Таким чином, враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що українська жінка радянського періоду була типовим представником лінгвокультурної спільноти того часу, зразком радянської ментальності, але при цьому залишалась регіональним варіантом «радянської жінки» з певним набором характеристик «ідеальної жінки». У цьому міфічному образі втілюється узагальнене уявлення саме про таку жінку. Незамінним інструментом офіційної державної ідеології, який не тільки відображав, а й створював актуальні жіночі образи, були періодичні видання для жінок: «Радянська жінка», «Колгоспниця», «Селянка» та інші. Саме на сторінках цих видань жінкам нав'язували стереотипи, які мали асоціюватися з новим типом жіночності в образі «радянської жінки».

Література

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. – Київ: Либідь, 1995. – С. 332–338.
2. Зыкова И. В. Культура как информационная система: Духовное, ментальное, материально-знаковое. Монография / И. В. Зыкова. – М.: Книжный дом «Либроком», 2011. – 368 с.
3. Ігнатенко І. «Ідеальна жінка»: уявлення про жіночу красу в СРСР у 1920–1930-ті роки / І. Ігнатенко, О. Оприско // Етнічна історія народів Європи. – 2014. – Вип. 42. – С. 178–183. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2014_42_28.pdf
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. 2-е издание. – М.: URSS, 2002. – 264 с.
5. Кісь О. Повертаючи власне минуле: жіноча історія як джерело сили для сучасного жіночого руху в Україні / О. Кісь // Міжнародний жіночий день – 100річчя у фотографіях. – К., 2010. – С. 15
6. Її кандидатський стаж // Радянська жінка. – 1982. – № 2. – С. 3.
7. Телефоністка // Радянська жінка. – 1982. – № 2. – С. 9.
8. Лід і полум'я // Радянська жінка. – 1982. – № 2. – С. 17.
9. Сім'я (кілька штрихів до портрета багатодітної родини) // Радянська жінка. – 1982. – № 2. – С. 18.
10. У своєму домі – господарки // Радянська жінка. – 1982. – № 2. – С. 20.
11. Просто хороша дружина // Радянська жінка. – 1982. – № 2. – С. 22.
12. Будьте красиві в свята і будні // Радянська жінка. – 1982. – № 2. – С. 30.
13. Материнська слава // Радянська жінка. – 1982. – № 3. – С. 1.
14. Хазяйки // Радянська жінка. – 1982. – № 3. – С. 8.
15. Так щедро висвітлена доля // Радянська жінка. – 1982. – № 1. – С. 1-3.
16. Груповий портрет з Оксаною // Радянська жінка. – 1988. – № 1. – С. 1-3.
17. Визначили головне // Радянська жінка. – 1988. – № 1. – С. 7-8.
18. Чи потрібні дояркам свята? // Радянська жінка. – 1988. – № 1 – С. 9.
19. Михайло Польовий. Етюд «Мати» // Радянська жінка. – 1988. – № 2. – С. 28.
20. Коли обирає професія // Радянська жінка. – 1988. – № 2. – С. 32-33.

References

1. Bohachevs'ka-Khom"yak, M. (1995), *Bilym po bilomu: Zhinky u hromads'komu zhytti Ukrayiny 1884–1939*, Lybid', Kyiv, pp. 332–338.
2. Zykova, Y. V. (2011), *Kul'tura kak ynformatsyonnaya systema: Dukhovnoe, mental'noe, materyal'no-znakovoe. Monohrafiya*, Lybrokom, M., 368 p.

3. Ihnatenko, I. (2014), *Ideal'na zhinka»: uyavlennya pro zhinochu krasu v SRSR u 1920–1930-ti roky*, Etnichna istoriya narodiv Yevropy, Vyp. 42, pp. 178–183, Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2014_42_28.pdf

4. Karaulov, Yu. N. (2002), *Russkyy yazyk y yazykovaya lychnost'*, 2-e yzdanye, URSS, M., 264 p.

5. Kis', O. (2010), *Povertayuchy vlasne mynule: zhinocha istoriya yak dzherelo syly dlya suchasnoho zhinochoho rukhu v Ukrayini*, Mizhnarodnyy zhinochyy den' – i100riya u fotohrafyakh, K., p. 15.

6. (1982), *Yiyi kandydat-s'kyi stazh*], Radyans'ka zhinka, № 2, p. 3.

7. (1982), *Telefonistka*, Radyans'ka zhinka, № 2, p. 9.

8. (1982), *Lid i polum"ya*], Radyans'ka zhinka, № 2, p. 17.

9. (1982), *Sim"ya (kil'ka shtrykhiv do portreta bahatoditnoyi rodyny)*, Radyans'ka zhinka, № 2, p. 18.

10. (1982), *U svoiyemu domi – hospodarky*, Radyans'ka zhinka, № 2, p. 20.

11. (1982), *Prosto khorosha druzhyna*, Radyans'ka zhinka, № 2, p. 22.

12. (1982), *Bud'te krasyyi v svyata i budni*, Radyans'ka zhinka, № 2, p. 30.

13. (1982), *Materyns'ka slava*, Radyans'ka zhinka, № 3, p. 1.

14. (1982), *Khazyayky*, Radyans'ka zhinka, № 3, p. 8.

15. (1982), *Tak shchedro vysvitlena dolya*, Radyans'ka zhinka, № 1, pp. 1-3.

16. (1988), *Hrupovyy portret z Oksanoyu*, Radyans'ka zhinka, № 1, pp. 1-3.

17. (1988), *Vyznachyly holovne*, Radyans'ka zhinka, № 1, pp. 7-8.

18. (1988), *Chy potribni doyarkam svyata?*, Radyans'ka zhinka, № 1, p. 9.

19. (1988), *Mykhaylo Pol'ovyy etyud «Maty»*, Radyans'ka zhinka, 1988, № 2, p. 28.

20. (1988), *Koly obyraye profesiya*, Radyans'ka zhinka, № 2, pp. 32-33.

В. О. Романенко,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общего и славянского языкознания*

ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ УКРАИНСКОЙ ЖЕНЩИНЫ (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРИОДИЧЕСКОГО ИЗДАНИЯ «РАДЯНСЬКА ЖІНКА»)

В статье раскрываются стереотипы, которые были присущи образу «советской женщины», на материале текстов женского периодического издания «Радянська жінка». Доказано, что украинская женщина советского периода как языковая личность выступает типичным представителем лингвокультурного сообщества советской Украины, образцом определенной ментальности, но при этом является региональным вариантом «советской женщины» с определенным набором стереотипов «идеальной женщины».

Ключевые слова: языковая личность, андроцентризм, официальная идеология, идеальная женщина.

V. O. Romanenko,

Odessa National Mechnikov University, General and Slavic Linguistics Department

**LANGUAGE PERSONALITY OF UKRAINIAN WOMAN
(ON THE MATERIAL OF THE PERIODICAL PUBLISHING
«RADYANSKA ZHENKA»)**

The subject of our article is the gender stereotypes that were inherent in the image of the "Soviet woman" on the pages of «Radyanska zhinka». The aim of our research is to investigate the importance of political and cultural background. The main attention was paid to understanding of the gender problematics in the Soviet period. The Soviet government was trying to impose canon of «working mothers». The arguments we have presented in this research prove the fact that femininity is represented in specific cultural circumstances, along with age and other factors; and what is generally considered to be natural, often turn out to be culturally marked. As a result, it becomes impossible to separate gender from political and cultural intersections in which it is performed.

Key words: language personality, androcentrism, official ideology, ideal woman.